

Два шляхі¹

Людвік Абрамовіч

Няма сумневаў, што камнем спатыкнення для неўрэгуляваных дагэтуль польска-расійскіх стасункаў з’яўляецца наш край, “адвечна рускі (расійскі)”, як яго называе афіцыйная і паўафіцыйная гістарыяграфія, ці злучаны непарыўнымі сувязямі з Польшчай, як да нядаўняга часу лічыла наша публіцыстыка, а ў рэчаіснасці – гэта наш літоўска-беларускі край.

Стагоддзямі цягнецца гэта польска-расійская спрэчка, але яе можна звесці да пытання, чые ўплывы больш адчувальныя, перадусім у Беларусі, у меншай ступені – у Літве і Украіне. Расійскі імперыялізм лічыў і лічыць сваёй найважнейшай задачай, сваёй гістарычнай місіяй найшчыльнейшае з’яднанне гэтых земляў з карэннай часткай дзяржавы. Але ў гэтых памкненнях ён сустракаў натуральную перашкоду ў форме гістарычнай традыцыі, якая выводзіцца з часоў Гарадзельскай уніі,² што выклікае прыцягненне Літвы і Беларусі да этнаграфічнай Польшчы. Польская нацыя сцерагла гэтую традыцыю як найвялікшы скарб, а ў марах сваіх песціла вобраз будучай незалежнай польскай дзяржавы, у якую абавязкова мусіць увайсці гістарычная Літва.

Добраахвотная Унія двух нацый (дакладней, двух саслоўяў, што ў тыя часы было раўназначна) была абапёртая на прынцыпах роўнасці, у мэтах супольнай абароны, пазбаўленая ўсялякіх элементаў гвалту і прымусу. Гэта было настолькі ўнікальнай з’явай у гісторыі чалавецтва, што мусіла выклікаць глыбокае ўздзеянне на нацыянальную ментальнасць, якое не змагло выкараніць самых суровыя выпрабаванні і пераследаванні. Тым больш, што гэты звяз не быў механічным, ён набыў форму амаль поўнага зліцця двух галоўных удзельнікаў: з аднаго боку, польскай шляхты, і з другога боку – шляхты літоўска-русінскай.

¹ Abramowicz, Ludwik (1912). “Dwie drogi”. *Przegląd Wileński*, 27.01.(09.02).1912.

² Гарадзельская унія – дамова вялікага князя літоўскага Вітаўта з польскім каралём Уладзіславам Ягайлам, складзеная 2 кастрычніка 1413 года ў замку Гародля на рацэ Заходні Буг. Асноўным яе зместам была ўніфікацыя дзяржаўных сістэм дзвюх краін, а таксама наданне каталіцкай шляхце ВКЛ тых жа самых правоў, якое мела шляхта ў Польшчы. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

Таму цалкам натуральна, што Ягелонская ідэя, ідэя польскай дзяржавы, якая б ахоплівала польскія, літоўскія і русінскія землі, лічылася найбольш узвышанай традыцыйнай мінулага, страта якой успрымалася як нацыянальная здрада. Як вынік, расійскі нацыяналізм разглядаў Ягелонскую ідэю як свайго найбольш небяспечнага ворага, яе супрацьдзеяннем тлумачылася беспаспяховасць русіфікацыйных захадаў. Аб Ягелонскую ідэю як сутнасны змест спрэчкі, хоць можа і не заўсёды ясна сфармуляваны і дастаткова ўсвядомлены, разбіваліся ўсе спробы польска-расійскага прымірэння, нават у тэорыі.

Але гэта – *tempi passati*.³

З развіццём дэмакратызацыі наступіла нацыянальнае самаўсвядомленне народных масаў. Шляхта страціла сваё пануючае становішча. На публічную арэну ўступілі новыя сілы, вырашальную ролю пачалі граць чыннікі, якія да гэтага часу не ўспрымаліся ўсур'ез. Распаліся перажытыя формы палітычных канцэпцый, пачалі паўставаць новыя, адпаведныя змененым умовам, што вынікаюць з навачасных дэмакратычных стасункаў. Нарадзіўся да гэтага часу нечуваны лозунг аўтаноміі.

Польскае каралеўства высунула патрабаванне ўласнай аўтаноміі, Літва – уласнай. Польшча, як больш аднастайны і развіты арганізм, сфармулявала свае памкненні ясна і выразна, Літва і Беларусь, якія знаходзяцца яшчэ ў стадыі абуджэння і крышталізацыі палітычнай думкі, не здолелі надаць сваім імкненням акрэсленую форму. Але тэндэнцыя адчуваецца бяспрэчна.

Маладыя літоўскае і беларускае грамадствы, якія не маюць ніякага багажу гістарычных традыцый, стварылі канцэпцыю самастойнай літоўска-беларускай тэрытарыяльнай адзінкі без усялякіх ваганняў, натуральна і з лёгкасцю. Але польскае грамадства ў нашым краі, змушанае ў выніку колькаснай нешматлікасці прыстасоўваць і ўзалежніваць сваю палітыку да стыхійнага руху большасці, не магло адразу парваць з усёй ідэйнай мінуўшчынай, успадкаванай у шматлікіх пакаленнях, і так хутка зжыцца з новым светапоглядам, які для многіх патыхаў ерассю.

Працэс трывае дагэтуль, аднак ён узмацняецца і пашырае сферу дзейнасці. Падтрымка лозунгаў “краёвасці” з боку штораз больш шматлікіх прыхільнікаў, стварэнне асобнага кола дэпутатаў-палякаў

³ *Tempi passati* (іт.) – мінулае, мінулы час. – Заўвага перакладчыка.

з Літвы і Русі⁴ – гэта неаспрэчныя факты, якія красамоўна сведчаць пра змены, якія адбываюцца ў свядомасці польскага грамадства ў нашым краі. Перакананне ў тым, што Літва і Беларусь – гэта асобны край, які валодае ўласнымі інтарэсамі і ўласнымі шляхамі развіцця, не звязанымі *непасрэдна* з Польскім каралеўствам, усё больш набывае права на жыццё і становіцца фундаментам польскай палітычнай думкі на нашай глебе.

Аднак і ў нас ёсць розумы, не здольныя да цвярозага погляду на свет і дакладнага мыслення. Пустыя словы, этыкет з’яўляюцца для іх найважнейшымі, нараджаюць амаль ідалапаклонніцкія пачуцці. Крананне скальпелем крыткі сакральных фармулёвак яны лічаць свайго роду блюзнерствам, балючай (*bolesna*) вівісекцыяй.

Такія высновы можна зрабіць прынамсі з артыкула пана J. НІ.⁵ у “*Kurjerze Litewskim*”*, дзе размова ідзе пра “Ягелонскую ідэю”. Пан J. НІ. не лічыць, што Ягелонская ідэя памерла і дакарае мяне ў “грэбаванні ёю без дастатковага разумення”. Паколькі пан J. НІ. дастаткова глыбока ў яе пранік, то прыйшоў да высновы, што “зместам Ягелонскай ідэі з’яўляецца лучнасць двух народаў для супольнай абароны паводле прынцыпу “роўныя з роўнымі, вольныя з вольнымі”. Гэта акрэсленне цалкам адвольнае і супярэчыць агульнапрынятаму, ці прынамсі такому вызначэнню, якое выкарыстоўваюць расійскія нацыяналісты. Яны разумеюць Ягелонскую ідэю як памкненне да адбудовы польскай дзяржавы ў межах да падзелаў, як падпарадкаванне інтарэсаў нашага краю інтарэсам Польшчы, як залежнасць Вільні ад дырэктываў Варшавы. Мэтай майго артыкула і было паказаць хімернасць такіх падазрэнняў.

Пан J. НІ. лічыць лозунгам Ягелонскай ідэі “патрабаванне роўных правоў і вольнасці для ўсіх”. Цалкам новая інтэрпрэтацыя, але дыскусію тут весці немагчыма, паколькі пан J. НІ. мае на ўвазе адно, а я – другое. Пан J. НІ. як быццам не заўважае гэтага непаразумення, бо мае сцверджанне пазбаўляе яго зброі і магчымасці абвінаваціць мяне ў інсінуацыях, як быццам матывам для напісання майго артыкула быў палітычны апартунізм. Але ж хіба падобныя закіды больш адпавядаюць пану J. НІ.!

⁴ Маецца на ўвазе думская фракцыя “Польска-літоўска-беларускае кола”, створаная дэпутатамі-палякамі, выбранымі на тэрыторыі літоўска-беларускага краю, у III Дзяржаўнай думе. Сябрамі кола сталі дэпутаты-палякі Юзаф Монтвіл, Станіслаў Ваньковіч, Станіслаў Мацяевіч, Казімір Завіша, Генрык Свянціцкі, Уладыслаў Есьман, а таксама літовец Мацей Цывунеліс. У Польска-літоўска-беларускім коле дамінавала краёвая ідэалогія. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

⁵ Крыптонім “J. НІ.” належыць Юзафу Гласку*. – *Заўвага навуковага рэдактара.*

Зусім не маюць сэнсу павучанні пана J. НІ., што мы “павінны пераканацца: нашы памкненні нават у самых сціпрых фармулёўках ніколі не атрымаюць падтрымкі з боку расійскіх нацыяналістаў”. Гэта ўсім добра вядома, і ў першую чаргу “Przeglądu Wileńskiego”*, які не меў ніякіх намераў шукаць падтрымкі расійскіх нацыяналістаў, як, зрэшты, і польскіх эндэкаў, бо ні на секунду не паўставала сумненняў, што мы сустранем толькі абвінавачванні з абодвух бакоў.

Па дзіўнаму збегу акалічнасцяў, абодва бакі, радыкальна супрацьлеглыя, затакавалі аднолькавы ўрывац з артыкула, дзе змешчана сцверджанне, што “мы не прадказваем, якой будзе будучыня нашага краю і ў якім накірунку пойдзе працэс развіцця”. Для пана J. НІ. будучыня не ўтрымлівае таямніцы, паколькі польскае грамадства “ў скарбніцы, успадкаванай ад продкаў, знаходзіць Ягелонскую ідэю і ў яе сутнасным змесце бачыць пуцяводную зорку не толькі для сваёй будучыні, але і ўсяго краю”. Пан J. НІ. увесь час памыляецца, калі лічыць, што польскае грамадства – найважнейшы чыннік у нашым краі, і што за яго ўказаннямі пойдучь іншыя нацыянальнасці. Станоўчая самаацэнка – палова шчасця. На жаль, не кожнаму шчасце дадзенае...

Трэба быць зусім блізарукім, каб не заўважаць, што літоўцы і беларусы да гэтага часу ўспрымаюць Ягелонскую ідэю (у яе сутнасным значэнні – як унію з Польшчай) калі не варожа, то абыякава; але паколькі ўласныя палітычныя ідэалы яны не здолелі выразна сфармуляваць, то цяжка сёння казаць пра будучую перспектыву. Аднак няма сумневаў, што польскае грамадства не можа ажыццяўляць палітыку на ўласны розум, не зважаючы на літоўскі і беларускі народ.

Гэту ісціну павінен добра сабе ўсвядоміць “Виленский вестник”*, што бачыць у прызнанні “Przeglądu Wileńskiego” нейкую містыфікацыю. Мы лічым палякаў суграмадзянамі, а не гаспадарамі краю. Лёс краю не можа вызначацца ніводнай з нацыянальнасцяў самой па сабе, нікому не дадзена права навязваць свае памкненні іншым. А каб супольная праца і супольныя памкненні сталі магчымымі, трэба найперш прыкласці шмат намаганняў у накірунку самаўсведамлення і культурнага ўздыму цёмных народных масаў.

Гэта задача – для нас найважнейшая. Шляхам асобных высілкаў і старанняў – прыйсці да еднасці. З дапамогай усебаковага аналізу – стварыць сінтэз. Нацыяналісты рознага кшталту не любяць гэтага метаду. Яны намагаюцца звесці жыццё да сваіх канцэпцый, створаных штучна ці перанятых па спадчыне з даўно мінулых часоў. Яны баяцца

зірнуць у вочы рэчаіснасці, каб не рассыпаліся ў пыл твая ідалы, якім
яны адбівалі паклоны і са святарным запалам спраўлялі малітвы.

Але жыццё ўвесь час іх апераджае.